

Vytautas Kardelis, Emilija Stakutytė
Vilniaus universitetas

IŠ LIETUVIŲ DIALEKTOLOGIJOS RAIDOS

§ 1. Lietuvių dialektologijos tyrimų lauke nuo pirmųjų jos žingsnių XIX a. antrojoje pusėje iki šių dienų padaryta daug svarbių darbų, atlikta gausybė empirinių tyrimų. Tačiau įdomu bei naudinga į lietuvių dialektologų darbus pasižiūrėti ir kitais aspektais – kaip jie atrodo platesniame, europiniame kontekste, kokia jų vieta lietuvių kalbotyroje, kokie interesai susiformavo ir vyrauja lietuvių dialektologijoje, kas apskritai būdinga ir savita lietuvių dialektologijos raidai.

Svarbiausias ir iškiliausias lietuvių kalbotyros istorikas Algirdas Sabaliauskas savo veikaluose yra aptaręs ir lietuvių dialektologų darbus (žr. Sabaliauskas 1979; 1982; 2012), tačiau jis labiau telkėsi ties konkrečių tyrėjų darbų apžvalga, todėl nelabai daug vietos užima analitinis ar ypač kritinis tų darbų vertinimas. Be to, pasirinkus tokį dėstymo būdą dėmesys savaimė krypta į konkretesnius darbus ir tyrimų aspektus negu tyrimo kryptys ar tų kryptių raidos apžvalga. Tai, žinoma, nėra joks priekaištas „Lietuvių kalbos tyrinėjimo“ autoriui – tiesiog pasirinktas toks, kaip dabar madinga sakyti, rašymo formatas. Viena ar kita proga lietuvių dialektologijos darbus ir tyrimo kryptis aptaria ir kiti autoriai (plg. vieną iš naujausių apžvalgų Arkadiev, Holvoet, Wiemer 2015, 41 tt), tačiau atskiros, specialios analizės, kur išsamiai ir kritiškai būtų analizuojama lietuvių dialektologijos tyrinėjimų raida, kol kas nėra.

To, žinoma, neįmanoma aprėpti viename straipsnyje. Norint nupiešti išsamų vaizdą, reikia keilių straipsnių ciklo ar net atskiros studijos. Tokio apžvalginio ir apibendrinamojo pobūdžio darbai svarbūs ne vien kalbotyros istorijai. Visumos vaizdas (nepaisant to, kad jis gali būti šiek tiek, o kartais ir visai nemenkai subjektyvus) svarbus ne tiek praeičiai, kiek ateičiai – pažiūrėti, kas dar nepadaryta, ką galima plėtoti ar taisyti, kaip galima įsiliesti ne tik į baltų, bet ir į europinės dialektologijos sroves.

Šiame straipsnyje bus nagrinėjami tik du dalykai: a) pateikta trumpa lietuvių dialektologijos interesų apžvalga, b) aptarti kai kurie lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos dalykai.

§ 2. Norint apibūdinti lietuviškąją dialektologijos sampratą ir lietuvių dialektologijos interesus, visų pirma reikia pažiūrėti fundamentalius, chrestomatinius ir mokomuosius lietuvių dialektologijos veikalus¹. Tai Zigmo Zinkevičiaus „Lietuvių dialektologija“ ir „Lietuvių tarmių kilmė“ (Zinkevičius 1966, 11–31; Zinkevičius 2006, 15–41), „Lietuvių kalbos atlaso“ tomai² (Leksika, 1977; Fonetika, 1982; Morfologija, 1991), chrestomatijos „Lietuvių kalbos tarmės“ (1970) ir „Lietuvių kalbos

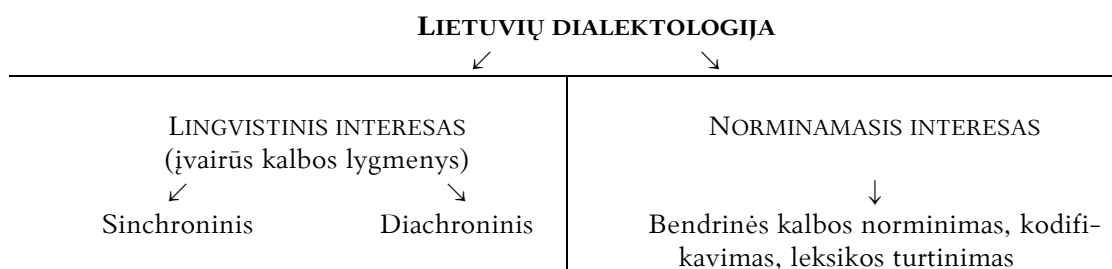
¹ Čia neįtraukta samprata, išdėstyta Antano Salio darbuose (Salys 1992).

² Dėl leidinio „XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas. Žemėlapiai ir jų komentarai“ žr. toliau.

tarmių chrestomatija“³ (2004), Z. Zinkevičiaus vadovėlis „Lietuvių kalbos dialektologija“ (1994, 6–19; 124–132). Čia reikia priskirti ir reprezentacinę „Lietuvių kalbos enciklopediją“ (2008, 138).

Šiuose darbuose nurodomas dialektologijos objektas, iškeliami svarbiausi uždaviniai, nurodoma dialektologijos reikšmė. Dialektologijos objektas – „tarmės, kurios visuomet užima tam tikrą teritoriją“ (Zinkevičius 2006, 16). Svarbiausi dialektologijos uždaviniai yra ištirti tarmes ir aprašyti jų ypatybes, garsinę sistemą, sudaryti gramatikas ir žodynus, taip pat išsiaiškinti įvairių reiškinių atsiradimą, „nustatyti, iš kur ir dėl kokių priežasčių jie kilo“ (Zinkevičius 2006, 15). Taigi dialektologija apibrėžiama kaip „mokslas apie gyvąją liaudies kalbą (tarmes), jos įvairumą ir to įvairumo atsiradimą“ (ten pat). Dialektologija lingvistikai reikšminga dėl dviejų svarbiausių dalykų: „1) duoda labai daug svarbių duomenų kalbos mokslui, visų pirma padeda kalbos istoriją nušviesti, ir 2) jos nagrinėjamos tarmės yra neišsenkamas šaltinis bendrinei kalbai turtinti bei tobulinti“ (Zinkevičius 2006, 16). Dar galima pateikti ir kiek patrumpintą Lietuvių kalbos enciklopedijoje esantį dialektologijos apibrėžimą, kuris gerai rodo lietuviškąją dialektologijos sampratą ir interesus: „Dialektologija – mokslas, tiriantis tarmes. <...> Skiriama aprašomoji ir istorinė. Aprašomoji dialektologija tiria tarmes ir tarmybes tokias, kokios jos yra tyrimo metu. Ji daugiausia naudojami sisteminio monografinio aprašymo ir arealinės kalbotyros metodais. Istorinė dialektologija tiria tarmių atsiradimo priežastis ir raidą, pavienių tarmybių kilmę ir chronologiją, daugiausia naudodamasi rašto paminklų kalbos ir retrospektyvinio dabartinio tarmių lyginimo metodu. Istorinė dialektologija taip pat naudojami archeologijos, etnografijos, etnologijos, istorijos duomenimis. Ji teikia daug vertingos medžiagos kalbos ir apskritai tautos, jos kultūros istorijai“ (LKE 2008, 138).

Žvelgiant į fundamentinius ir chrestomatinius lietuvių dialektologijos darbus bei reprezentacinę „Lietuvių kalbos enciklopediją“ ir jų išleidimo metus galima daryti išvadą, kad dialektologijos samprata ir interesai nėra kaip nors kitę ar smarkiai evoliucionavę. Juos apibendrinti, remiantis fundamentiniais ir reprezentaciniais veikalais, galima schema (žr. 1 pav.).

1 pav. Lietuviškosios dialektologijos interesai

§ 3. Jeigu lyginsime abudu interesus, bus aiškiai matyti, kad vyrauja lingvistinis. Norminamajam interesui skirta kur kas mažiau dėmesio. Svarbu pabrėžti, kad šis teiginys nereiškia, jog dialek-

³ Ją iš dalies galima priskirti ir prie mokomųjų leidinių.

tologijos duomenys nebuvo naudojami norminant ir kodifikuojant bendrinę kalbą. Jais, žinoma, buvo remiamasi, bet tiesiog imant ir taikant praktiškai, be didesnio teoretizavimo. Straipsnių, kurie būtų specialiai skirti norminamajam dialektologijos interesui, dialektologų bibliografijose nėra daug⁴. Sinchroniniam ir diachroniniam lingvistiniam interesui lietuvių dialektologijoje, kaip ką tik minėta, skirta daugiausiai dėmesio. Pastaruoju metu labiau įsivyrąja sinchroniniai tyrimai, tačiau diachronija iš dialektologijos darbų nėra pasitraukusi (žr. Sabaliauskas 2012).

Išsikristalizavo ir metodinės lingvistinių dialektologinių tyrimų kryptys, kurių aiškiai galima skirti dvi. Pirmąją tiktų vadinti *tradicine*, nes čia vyrauja atomistinis tyrimo principas, telkiamasi ties konkrečių kalbinių ypatybių vardijimu, nevengiama nukrypti į diachroninius aiškinimus. Šiuose tyrimuose dominuoja lingvistinė geografija, be to, laikomasi „grynosios tarmės“ principo. Antroji kryptis yra *struktūrinės dialektologijos*. Čia taikomi struktūriniai metodai, imamasi eksperimentinių tyrimų, vyrauja *dinaminės sinchronijos* principas, neignoruojami variantai⁵. Metodines tyrimo kryptis apibendrintai galima parodyti schemoje (žr. 2 pav.).

METODINĖS KRYPTYS	
↙ TRADICINĖ DIALEKTOLOGIJA	↘ STRUKTŪRINĖ DIALEKTOLOGIJA
↓	↓
a) Atomistinis tyrimas: atskirų fonetinių, morfologinių, sintaksinių ypatybių aprašas. b) Lingvistinės geografijos dominavimas. c) „Grynosios tarmės“ principas.	a) Struktūrinis tarmės sistemos tyrimas. b) Eksperimentiniai tyrimai. c) „Dinaminės sinchronijos“ principas. d) Variantai ir kitimai.

2 pav. Lietuvių dialektologijos metodinės kryptys

§ 4. Jeigu žiūrėsime į platesnį kontekstą ir pasiremsime, sakykime, vokiečių ir šveicarų dialektologijos tradicija, tai jame rasime nevienodai konstruojamų dialektologijos interesų modelių. Šiame straipsnyje palyginimui pateiksime tris tokius modelius.

Pirmasis sudarytas remiantis Peterio Wiesingerio ir Klausio J. Mattheierio samprata, išdėstyta kapitaliniame veikale „Dialektologie des Deutschen. Forschungsstand und Entwicklungstendenzen“ (1994, IX–XI), žr. 3 pav.

DIALEKTOLOGIJA

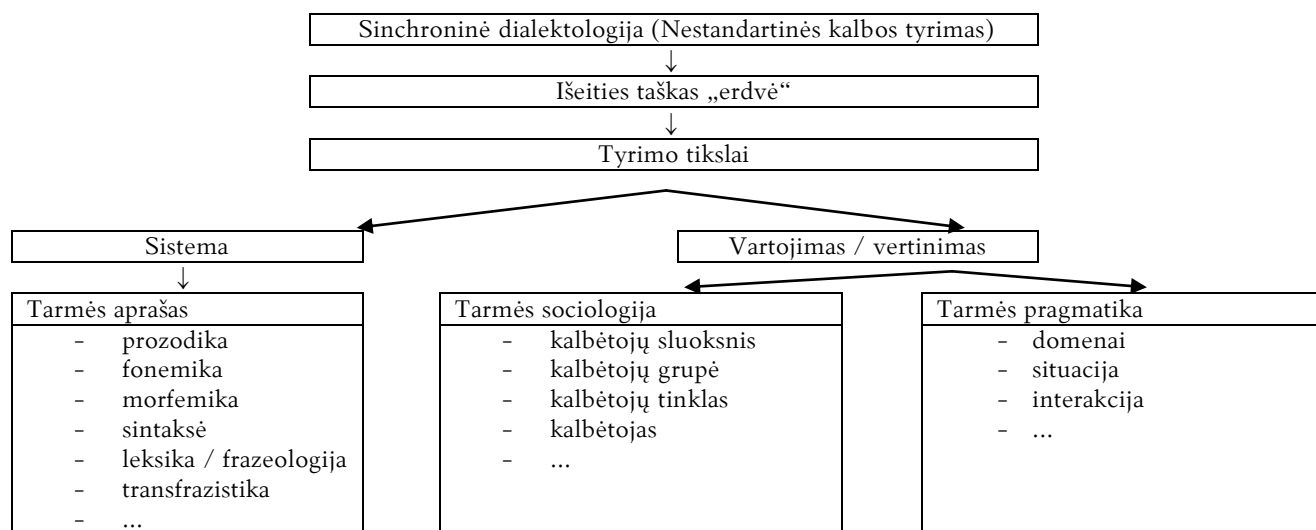
⁴ Tai atskirai nagrinėtina tema, kuri šiame straipsnyje nekludoma. Be to, reikia atkreipti dėmesį, kad *norminamasis* interesas yra dvejopas: a) standartinės kalbos normintojų rėmimasis tarmių medžiaga, b) dialektologų noras ir pastangos „norminti“ dialektologinę medžiagą, tarmių faktus (dėl pastarojo plg. Vitkauskas 2007).

⁵ Metodologinį abiejų krypčių požiūrį gerai iliustruoja V. Vitkausko ir R. Bacevičiūtės diskusija: Vitkauskas 2005, 170–173; Bacevičiūtė 2006, 107–118.

1. Tarmės aprašas
2. Tarmių geografija
3. Tarmių sociologija
4. Istorinė dialektologija
5. Dialektologijos istorija
6. Kompiuterinė dialektologija

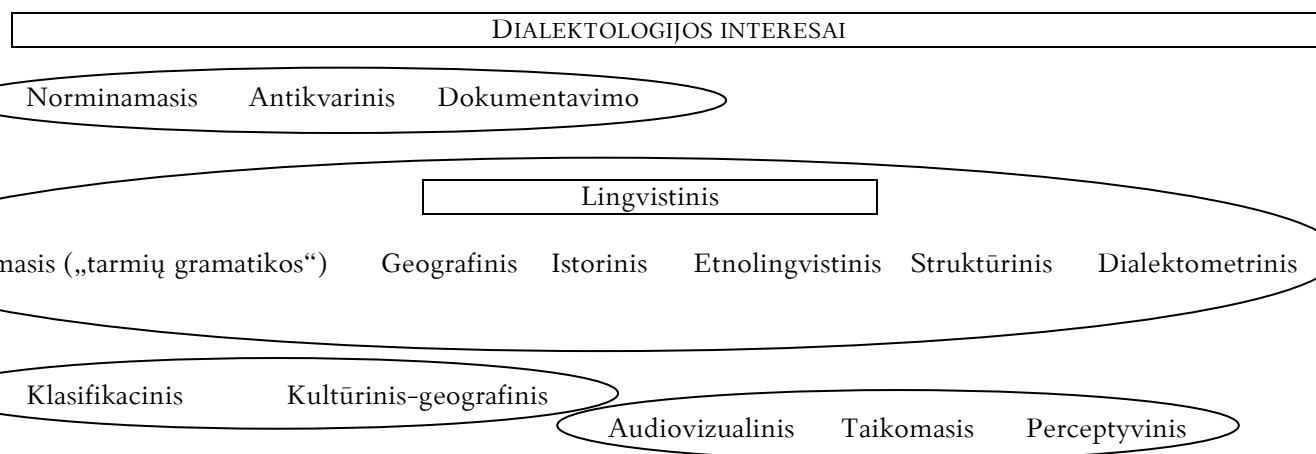
3 pav. Dialektologijos interesai (pagl P. Wiesingerį ir K. J. Mattheierį)

Antrąjį modelį, atsižvelgdamas į naujesnius dialektologijos interesus ir tyrimo tendencijas, siūlo vienas autoritetingiausių vokiečių dialektologų Jūrgenas Macha (2005, 10), žr. 4 pav.

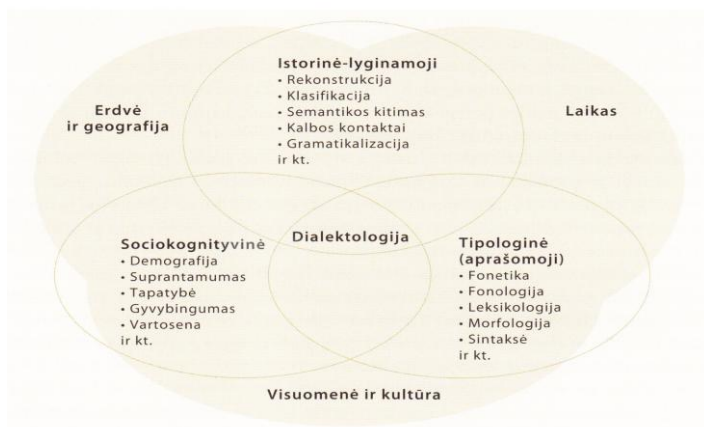
4. pav. Dialektologijos interesai (pagal J. Machą)

Trečiąjį modelį galima sudėlioti remiantis šveicarų dialektologo Heinricho Löfflerio darbais (1990; 2003), kur dialektologijos interesų laukas dar kitoks (žr. 5 pav.).

5 pav. Dialektologijos interesai (pagal H. Löfflerį)

Ir paskutinis modelis, į šį straipsnį įdėtas iš veikalų „XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas. Žemėlapiai ir jų komentarai“. Šis modelis perimtas iš J. R. Pelkey ir minėtame veikalė vadinamas *dialektologijos tipologija* (žr. 4 pav.).

6 pav. Dialektologijos tipologija. Schema iš leidinio „XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas“, 2014, 29.

Lyginant visus pateiktus modelius su 1 paveiksle pavaizduotu lietuviškuoju būtina nepamiršti, kad jis sudarytas remiantis klasikinės ir tradicinės lietuvių dialektologijos darbais. Jeigu žiūrėtume į visą kontekstą ir visus darbus, būtų matyti ir daugiau interesų, kuriais lietuvių dialektologija daugiau ar mažiau domisi. Todėl reikia parodyti ir dar vieną modelį, kuris rodo dialektologijos kryptis Lietuvoje ir kiek skiriasi nuo 1 paveiksle pateikto (žr. 7 pav.).

7 pav. Dialektologijos kryptys Lietuvoje. Schema iš leidinio „XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas“, 2014, 31.

Geriausias komentaras šiam modeliui yra citata iš leidinio „XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas. Žemėlapiai ir jų komentarai“, iš kurio tas modelis čia paimtas: „Lietuvių tarmėtyros apžvalga rodo, kad fundamentalūs XX a. lietuvių dialektologų darbai gali iliustruoti daugelį dialektologijos krypčių: istorinę-lyginamąją kryptį reprezentuoja Zinkevičiaus monografijos, aprašomąją ir struktūrinę – Girdenio ir jo mokyklos atstovų darbai, tipologinę

– *Baltų kalbų atlasas*, kartu su kolegomis iš Latvijos pradėtas leisti Lietuvių kalbos instituto dialektologų. Iki šiol Lietuvoje nebuvo realizuojama tik viena – dinamiškoji sociokognityvinė kryptis“ (Aliūkaitė, Mikulėnienė 2014, 30).

Turint prieš akis kelis šiame straipsnyje parodytus dialektologijos interesų modelius galima pateikti tokį apibendrinimą.

Vien formaliai palyginus visus čia pateiktus modelius gana aiškiai matyti, kad lietuviškosios dialektologijos interesai, palyginti su europine dialektologija, yra siauresni. Vyrauja iš esmės lingvistinis interesas, kur didžiąją dalį užima šnektų aprašai ir konkreitiems kalbos lygmenims (fonologijai, morfologijai, sintaksei, leksikai) skirti tyrimai. Tačiau yra darbų, kurie tilptų ir į kitus atskirų modelių langelius, ne vien tik į grynai lingvistinį – yra ir perceptyvinės dialektologijos, ir sociolingvistikos darbų⁶. Tad ir 5 paveiksle pateiktas dialektologijos kryptių Lietuvoje modelis gali ir turi būti plėtojamas.

Bene svarbiausias lietuvių dialektologijos istorijos uždavinys būtų sukurti išsamų dialektologijos interesų modelį, kuriame matytųsi ne tik dialektologijos raida, bet ir būtų išryškinti esminiai tos raidos akcentai bei parodytos svarbiausios modelio transformacijos. Tam, žinoma, reikia išsamios dialektologinių darbų kritinės apžvalgos. Tačiau du svarbius punktus, lėmusius modelio transformaciją, galima paminėti ir dabar. Pirmasis – tai nuoseklus ėjimas nuo tradicinės dialektologijos metodinės krypties prie struktūrinių tyrimų (jau minėta Alekso Girdenio fonologijos mokykla, taip pat Alberto Rosino natūraliosios morfologijos mokykla). Antrasis – 2014 m. pabaigoje pasirodęs D. Mikulėnienės ir V. Meiliūnaitės sudarytas veikalas „XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas. Žemėlapiai ir jų komentarai“⁷. Jam aptarti, be abejonės, būtina atskira recenzija. Čia galima tik glaustai pasakyti, kad šį darbą, kuris rimtai pretenduoja tapti vienu svarbiausių XXI a. lietuvių dialektologijos veikalų, galima vadinti pamatiniu ideologiniu lūžiu lietuvių dialektologijoje. Tam, kad tas lūžis dar labiau išryškėtų ir aiškiai matytųsi, reikia sudėlioti svarbiausius lietuvių dialektologijos raidos etapus. Kol kas, pasiremiant ypač A. Sabaliausko „Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija“, juos galima išvelgti tris: I) tradicinės dialektologijos etapas, II) struktūrinės dialektologijos etapas ir III) „naujosios dialektologijos“ etapas, kurį reprezentuoja veikalas „XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas. Žemėlapiai ir jų komentarai“.

---

⁶ Plg. kelis darbus: Aliūkaitė 2008; 2009; Aliūkaitė, Merkytė 2009; Čekmonas, Kalėdienė 2013, 125–151; Ramonienė 2006; Tuomienė 2010; Urbanavičienė 2010, 39–59; 2011; Ramonienė M. (sud.), *Miestai ir kalbos II*, 2013. Dar žr. <http://taikomojikalbotyra.lt/lt/>, <http://www.kalbuzemelapis.flf.vu.lt/>, <http://projektai.vu.lt/miestaiirkalbos/>

⁷ Knyga yra projekto „Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida“ (vykdytas pagal 2007–2013 m. žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 3 prioriteto „Tyrėjų gebėjimų stiprinimas“ priemonę VP1-3.1-ŠMM-07-V „Parama mokslininkų ir kitų tyrėjų mokslinei veiklai (visuotinė dotacija)“), kuriam vadovavo Danguolė Mikulėnienė, rezultatas (dar žr. <http://tarmes.lt/>).

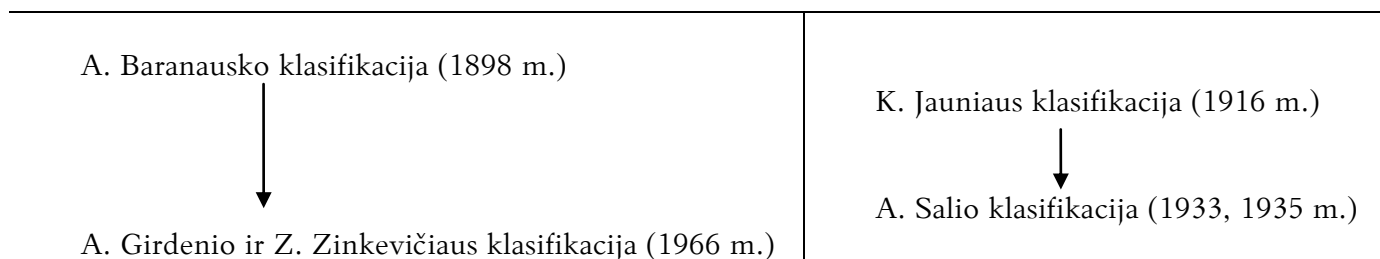
Juo „patvirtinamas XXI a. pradžios ideologinis, teorinis ir metodologinis kalbos variantiškumo tyrimų Lietuvoje virsmas“ (Aliūkaitė, Meiliūnaitė, Mikulėnienė 2014, 25).

§ 5. Toliau šiame straipsnyje bus sustota tik ties vienu dialektologijos interesų modelio aspektu – lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos kritine apžvalga.

Lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos istoriją galima skirti į kelis etapus: 1) pirmieji tarminių duomenų paminėjimai ir mėginimai klasifikuoti tarmes (Kleinas, 1653; Sapūnas, 1673; Schleicher, 1856; Kuršaitis, 1876; Juszka, 1861), 2) A. Baranausko ir K. Jauniaus lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos (Барановский, 1898; Явнис, 1916⁸), 3) A. Salio lietuvių kalbos tarmių klasifikacija (Salys, 1933; 1935), 4) A. Girdenio ir Z. Zinkevičiaus lietuvių kalbos tarmių klasifikacija (Girdenis, Zinkevičius, 1966, 139–147 (= *ibidem* Girdenis, Zinkevičius 2000, 44–55⁹; = *ibidem* Zinkevičius 2002, 354–364)).

Klasifikacijos istorija literatūroje yra išsamiai nušviesta (žr. LKE 2008, 540–543, LKTCH 2004, 24–27; Mikulėnienė 2010; Mikulėnienė 2014, 81–83; Morkūnas 1980; Zinkevičius 2006, 19–27; Leskauskaitė 2014, 105–107; gretinamąją klasifikacijų analizę žr. Geržotaitė 2014, 108–111), todėl apie ją šiame straipsnyje kalbėti nėra būtino reikalo. Galima tik priminti klasifikacijų santykį ir jį apibendrinti schemeje (žr. pav. 8).

Lietuvių kalbos tarmių klasifikacijų santykis

8. pav. Lietuvių kalbos tarmių klasifikacijų santykis

K. Jauniaus skirstymą modifikavo A. Salys (tai vadinamoji Jauniaus–Salio, arba tradicinė, klasifikacija), o A. Baranausko klasifikaciją 1965 m. patobulino A. Girdenis ir Z. Zinkevičius. Nuo 1966 m. pastaroji klasifikacija, vis dar vadinama naująja, yra oficiali lietuvių kalbos tarmių klasifikacija, vartojama dialektologijos darbų apyvartoje ir mokymo tikslams (išsamiau žr. ką tik minėtą literatūrą).

§ 6. Diskusijų pasirodžius naujai tarmių klasifikacijai dėl jos reikalingumo, struktūros, taip pat santykio su tradicine klasifikacija būta. Ją paskelbus atsirado klasifikacijai pritariančių, bet pasigirdo ir kritikos, į kurią naujosios klasifikacijos autoriai stengėsi atsakyti. Čia būtina paminėti svar-

⁸ Dar žr. Mikulėnienė, Trumpa, 2008, 128–146, taip pat Girdenis 1996, 101–114.

⁹ Šiame straipsnyje remiamasi ir puslapiai nurodomi čia publikuoto straipsnio.

bū Z. Zinkevičiaus straipsnį „Apie lietuvių kalbos tarmių skirstymą“ (1969, 137–151 = *ibidem* 2002, 365–380¹⁰), kuriame papildomai argumentuojama naujoji klasifikacija ir atsakoma į kritines pastabas. Nors A. Girdenio ir Z. Zinkevičiaus lietuvių tarmių klasifikacija yra tvirtai įaugusi į dialektologijos dirvą, net ir dabar ji (tiesa, ne mokslinėje spaudoje) vis dar pakritikuojuama ir pasigirsta siūlymų grįžti prie senosios A. Salio klasifikacijos. Plg.: „Taigi norint, kad mūsų tautos žmonės ilgiau išlaikytų atmintyje dėl susidariusių istorinių aplinkybių sparčiai nykstančių tarmių vaizdą, reikia kuo paprasčiau, bet išsamiau kalbėti apie unikalią lietuvių kalbos tarminę įvairovę, iškelti aiškų būdingiausias patarmių ypatybes. O tam tikslui, man rodos, geresnė yra ankstesnioji, tradicinė K. Jauniaus ir A. Salio klasifikacija, prigijusi platesniuose visuomenės sluoksniuose.“ (Palionis 2014).

Turbūt pagrįstai galima teigti, kad didžioji dalis dialektologų nemano, jog dabar būtų racionalu ir prasminga grįžti prie tradicinės A. Salio klasifikacijos. Ją argumentuotai kritikavę A. Girdenis ir Z. Zinkevičius (žr. Girdenis, Zinkevičius 1966, 139–147 = *ibidem* Girdenis, Zinkevičius 2000, 44–55; Zinkevičius 1969, 137–151 = *ibidem* Zinkevičius 2002, 354–364) aiškiai parodė ir pagrindė tradicinės klasifikacijos trūkumus. Todėl į dabartinę A. Girdenio ir Z. Zinkevičiaus tarmių klasifikaciją žvelgiant iš dialektologijos istorijos perspektyvos galima kelti jokia būdu ne jos keitimo, bet tik verifikacijos klausimą. Dar tiksliau tariant, reikėtų pažiūrėti, ar klasifikacijos struktūra ir principiniai metodiniai nuostatai vis dar dera su sinchronine lietuvių kalbos tarmių padėtimi.

§ 7. Kokių nors esminių priekaištų dėl klasifikacijos struktūros pasakyti negalima. Ji sudaryta apgalvotai, pasirinkti aiškūs metodologiniai principai – klasifikacija grindžiama „vokalizmo ir kirčiavimo (kirčio ir priegaidžių) bendrumais ir skirtumais“ (Girdenis, Zinkevičius 2000, 47) – ir jų nuosekliai laikomasi. Klasifikacijos stuburas yra bendrumų ir skirtumų sinergija: iš pradžių nustatomos ypatybės, vienijančios atitinkamus dialektologinius vienetus (konvergencinės), po to – ypatybės, skiriančios tuos vienetus (divergencinės). Klasifikacijos struktūra ir konvergencinių bei divergencinių ypatybių parinkimas yra gana tikslūs ir motyvuoti.

Žiūrint ne vien į lietuvišką, bet į platesnę dialektologinį kontekstą aiškiai matyti, kad tarmių klasifikacijos modelių yra įvairių: paremtų tik vieno tipo kriterijumi (pavyzdžiui, fonetiniu (fonologiniu), sukonstruotų kombinuojant kelis kriterijus, pavyzdžiui, fonologinį ir morfologinį arba fonologinį, morfologinį ir leksinį (plg. Wiesinger, Besch 1983; Michel 2011, 178–184; Аванесов, Орлова, 1965; Захарова, Орлова, 2004).

A. Girdenis ir Z. Zinkevičius pasirinko vieno tipo kriterijų – fonetinį-fonologinį, kurį dar detalizavo: „Lietuvių kalbos tarmių klasifikacija turi būti grindžiama vokalizmo ir kirčiavimo (kirčio ir priegaidžių) bendrumais bei skirtumais“. Į klasifikaciją jie neįtraukė konsonantizmo ypatybių mo-

¹⁰ Šiame straipsnyje remiamasi ir puslapiai nurodomi pastarojo varianto.

tyvuodami tuo, kad „priebalsių sistemos, nepaisant atskirų detalių, yra vienodos visose tarmės, todėl jomis negalima remtis klasifikuojant tarmes“ (Girdenis, Zinkevičius 2000, 47). Apie morfologinę ar kitokius kriterijus klasifikacijos autoriai programiniame straipsnyje neužsimena. Kalbant apie A. Girdenio ir Z. Zinkevičiaus klasifikaciją svarbiausia yra pabrėžti, kad autoriai nuosekliai laikosi pasirinktų modeliavimo kriterijų. Tas dalykas čia esminis.

Kritikuojama buvo ir klasifikacijos terminų struktūra (Salys 1992). Beje, tos kritikos atgarsių pasigirsta ir dabar (žr. Palionis 2014). Į kritiką dėl klasifikacijos terminų pagrįstai ir motyvuotai yra atsakęs Z. Zinkevičius (2002, 365–380), todėl visų jo argumentų čia nėra reikalo kartoti. Galima tik pasakyti, jog jis yra visiškai teisus teigdamas, kad „senojo skirstymo tarmių pavadinimai buvo sudaryti nesilaikant bendrų principų: vieni jų – geografiniai (pvz., *rytū aukštaičiai veliuoniėčiai*), kiti – pravardiniai (pvz., *kàpsai, pùntininkai*), dar kiti – etnografiniai (pvz., *zanavỹkai*)“ (Zinkevičius 2002, 375). Kalbant apie terminų struktūros privalumus reikia pabrėžti, jog svarbu tai, kad terminų sistema darni ir homogeniška – paremta aiškiu ir nedviprasmišku geografiniu principu. Išskyrus seną tradiciją turinčią *aukštaičių* ir *žemaičių* skirtį, didesni tarminiai vienetai skiriami pagal pasaulio šalis, o mažesni – pagal stambiausią tame plote esantį miestą (plg.: *kauniškiai, vilniškiai, uteniškiai, telšiškiai* ir t. t.). Taip suformuota darni terminų sistema, plg.: *žemaičiai* → *šiaurės žemaičiai* → *šiaurės žemaičiai telšiškiai*; *aukštaičiai* → *rytų aukštaičiai* → *rytų aukštaičiai uteniškiai* ir pan. (išsamiau žr. Girdenis, Zinkevičius 2000, 52–53).

Pasižiūrėjus į kitose kalbose vartojamų tarmių klasifikacijų terminų struktūras matyti, kad visur vyrauja geografinis principas (plg. Wiesinger, Besch 1983; Michel 2011, 178–184; Аванесов, Орлова, 1965; Захарова, Орлова, 2004; <http://www2.hu-berlin.de/vivaldi/>).

Kodėl dialektologijos terminijai netinkami pravardiniai terminai, yra gerai argumentavęs Z. Zinkevičius: jie iš dalies odioziniai, tokių terminų negalima sugalvoti daliai ypatybių, jais įvardijamos ypatybės susipina geografiškai (Zinkevičius 2002, 375–376). Čia galima pasakyti ir dar griežčiau: pravardiniai pavadinimai mokslinėje dialektologinėje apyvartoje nelabai tinka ne tik tarmių terminijos sistemai, bet ir atskiroms ypatybėms ar izofonomams pavadinti. Jie atrodo kaip anachronizmai dėl paprastos priežasties – netinka prie bendrosios lingvistinių terminų nomenklatūros. Iš pirmo žvilgsnio tarsi aiškiai ir vaizdžiai apibrėžia ypatybę ar izofoną (nors vaizdumo čia nereikia), o iš tikrųjų temdo pačius reiškinius, trukdo juos lingvistiškai apibrėžti. Jeigu kalbama, pavyzdžiui, apie fonologinę sistemą ir vartojami tokie „terminai“ kaip „dadininkavimas“ ar „žadininkavimas“, tai jie nieko esminio apie struktūrą nepasako, tik trukdo suvokti ir aprašyti neutralizacijos ar kitus fonologinius reiškinius, įneša painiavos, nes skirtingai traktuojami (plg. Markevičienė et al. 2009, 13) ir apskritai nedera prie lingvistinės metakalbos. Iš bėdos pravardinius pavadinimus galima var-

toti nebent mokomiesiems tikslams, kad studentai greičiau ir geriau įsimintų ypatybes (greta, žinoma, būtina pateikti lingvistinę ypatybių sampratą).

§ 8. Grįžtant prie A. Girdenio ir Z. Zinkevičiaus klasifikacijos reikia pasakyti, kad joje ne iki galo buvo sužiūrėtas vienas su terminologija susijęs dalykas – tai hierarchinė terminų struktūra, kitaip tariant, hiperonimų, hiponimų ir ekvonimų santykis. Matyt, laikytasi nuostatos, kad „tarmių pavadinimai, suprantama, yra antraeilės reikšmės dalykas. Jie neliečia pačios kalbos ploto skirstymo tarmėmis esmės. Vis dėlto labai svarbu turėti tikslią, mokslškai pagrįstą tarmių pavadinimų sistemą.“ (Zinkevičius 2002, 376). Paskutiniam šios citatos sakiniui reikia be išlygų pritarti. Tačiau dėl to, kad terminai yra antraeilis dalykas ir nesusiję su skirstymo esme, galima sutikti tik iš dalies. Tam yra dvi priežastys. Pirmoji – tvarka ir mokslškai pagrįsta pavadinimų struktūra. Antroji – požiūris į lietuvių kalbos tarmes ne tik moksliniame diskurse, bet ir apskritai visuomenėje¹¹.

Programiniame A. Girdenio ir Z. Zinkevičiaus straipsnyje (1966, 139–147 = *ibidem* Girdenis 2000, 44–55) viena terminų struktūros dalis labai aiškiai apibrėžta ir darni: vieni dialektologiniai vienetai vadinami pagal pasaulio šalis, kiti – pagal stambiausią teritorijoje esantį miestą (Girdenis 2000, 52–53). Tačiau straipsnyje vartojamų dialektologinių vienetų terminai *tarmė*, *patarmė*, *šnekta* nebuvo aiškiai eksplikuoti. Dialektologiniai vienetai, išskirti pagal pasaulio šalis, vadinami „stambiomis tarmėmis“, o klasifikuoti pagal miestus – „patarmėmis“. Smulkesnis vienetas nei patarmė turėtų būti „šnekta“, plg.: „Geografinio principo reikėtų laikytis ir sudarinėjant smulkesnių šnektų pavadinimus: pavyzdžiui, pietų žemaičius, turinčius sąlyginį kirčio atitraukimą, reikėtų vadinti *pietū žemaičių raseiniškiu Kelmės šnektà*“ (ten pat, 53). Iš šios citatos aišku, kad terminas *šnekta* čia yra klasifikacinis, kitaip tariant, šnekta išskiriama pagal tam tikrą kalbinę ypatybę kaip patarmė ir tarmė. Iš toliau pateiktos tarmių identifikacijos lentelės galima (žr. 9 pav.) suprasti, kad A. Girdenis ir Z. Zinkevičius sumodeliavo trinarę lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos terminų struktūrą.

---

¹¹ Ne tik terminų, bet ir apskritai supratimo apie lietuvių kalbos tarmes problemą visuomenėje ypač išryškino 2013 m. paskelbti Tarmių metai ir jiems skirti renginiai. Plg. itin dažnai kartotą teiginį „Lietuvių kalboje yra dvi tarmės, penkiolika patarmių ir per 100 šnektų.“ (plg. Palionis 2014, taip pat <http://alkas.lt/2012/03/29/2013-tarmiui-metams-kalbesime-penkiolika-patarmiu-ir-simtu-snektu/>, <http://www.respublika.lt/lt/naujienos/lietuva/kitos-lietuvos-zinios/salis-maza-o-dzukas-su-zemaičiu-nesusikalba/>

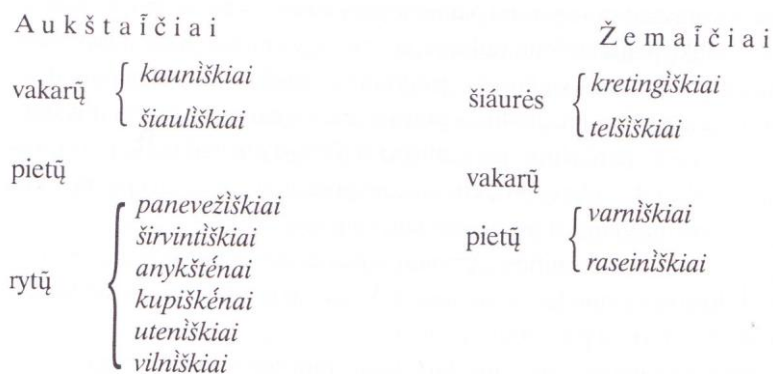
Tarmių identifikacijos lentelė

Eil. Nr.	Skiriamieji požymiai	Žemaičiai					Aukštaičiai								
		Vakarų	Šiaurės		Pietų		Rytų					Pietų	Vakarų		
			kretingiškiei	telšiskiai	varniškiai	raseiniškiai	kupiškėnai	anykštėnai	panevežiškiai	širvintiškiei	uteniškiei		vilniškiai	šiauliskiai	kauniškiai
1	bk. <i>-uo-*</i> ~ <i>uo</i> (<i>ū, ou, ō</i>)	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+
2	bk. <i>-uo-*</i> ~ <i>ū</i> (<i>ou, o</i>)	-	-	-	+	+	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3	bk. <i>-aň-</i> ~ <i>aň</i> (<i>un, on</i>)	0	0	0	-	+	-	-	-	-	-	-	+	+	+
4	bk. <i>-ā-</i> ~ <i>a</i> (<i>á.</i>)	0	0	0	0	0	-	-	+	+	+	+	0	0	0
5	bk. <i>-ie-*</i> ~ <i>ilg.</i> arba <i>pusilg.</i> (<i>trump.</i>)	0	0	0	0	0	0	0	-	-	+	+	0	0	0
6	bk. <i>-q-*</i> ~ <i>à</i> (<i>ū</i>)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-	+	+
7	bk. <i>-uo-*</i> ~ <i>ou</i> (<i>ō</i>)	-	+	+	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
8	bk. <i>gyvā</i> ~ <i>gīvā</i> (<i>gīva</i>)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-	+
9	bk. <i>-u-*</i> ~ <i>u/o</i> (<i>o</i>)	0	-	+	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
10	bk. <i>-ė-*</i> ~ <i>ē</i> (<i>ē/ā</i>)	0	0	0	0	0	-	+	0	0	0	0	0	0	0
11	bk. <i>-à:</i> ~ <i>ù</i> ~ <i>-à</i> : ~ <i>ù</i> (<i>υ, ε</i>)	0	0	0	0	0	0	0	-	+	0	0	0	0	0
12	bk. <i>-ie-*</i> ~ <i>ie</i> (<i>e.</i>)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-	+	0	0	0

* Kirčiuotoje negalūninėje pozicijoje, pvz., bk. *dúona* ~ *dúona* (: *dúna, dōuna, dōna*) ir kt.
 ** Nekirčiuotame skiemenyje prieš ilgą kirčiuotą galūnę, pvz., bk. *dienōs* ~ *de.nā.s, dienā.s* ir kt.

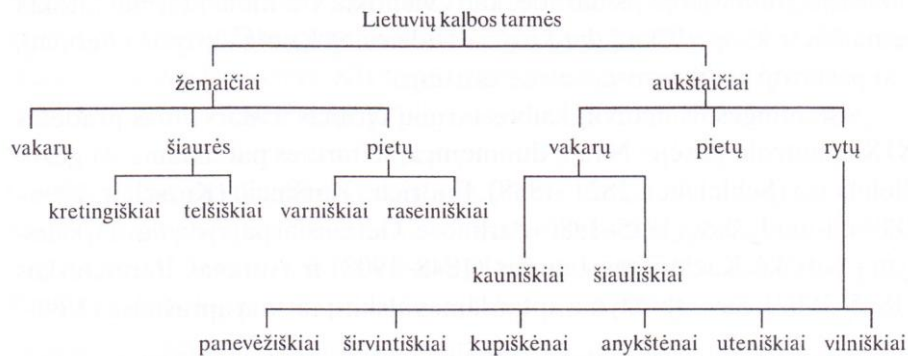
9 pav. Tarmių identifikacijos lentelė (Girdenis, Zinkevičius 2000, 54).

Ta trinarė sistema aiškiai matyti ir Z. Zinkevičiaus straipsnyje pateiktoje schemoje (žr. 10 pav.).

10 pav. Terminų struktūra (Zinkevičius 2002, 375).

Ilgainiui dialektologinėje literatūroje paplito schema, kurioje įvardijamas tik hiperonimas *tarmės*, o smulkesni dialektologiniai vienetai pateikiami nevartojant terminų *patarmė*, *šnekta* ir pan., plg. 11 pav. (žr. dar schemas: Zinkevičius 2006, 31; Leskauskaitė 2014, 105–107; „Lietuvių kalbos tarmės mokyklai“ serijos knygas).

11 pav. Lietuvių kalbos tarmių skirstymas (schema iš „Lietuvių kalbos tarmių chrestomatijos“, 2004, 26)

Matyt, dėl to, kad terminai *tarmė*, *patarmė*, *šnektą* nebuvo, kaip jau minėta, aiškiai apibrėžti, lietuvių dialektologijos terminijoje įsivyravo gana chaotiškas jų vartojimas. Jau minėtame programiniame straipsnyje terminai dubliavosi, pavyzdžiui, *žemaičiams* ir *vakarų žemaičiams* įvardyti teko tas pats *tarmės* terminas. Be to, atrodo, hiperonimams *aukštaičiai* ir *žemaičiai* bei hiponimams jų atžvilgių *pietų*, *vakarų*, *šiaurės žemaičiai* ir *vakarų*, *pietų*, *rytų* aukštaičiai vėl taikytas tik terminas *tarmė*. Ilgainiui terminų vartojimas dialektologų darbuose pasidarė ne tik išoriškai, bet ir dalykiškai komplikotas, nes pramaišiu vartojami terminai *tarmė*, *patarmė*, *šnektą* nerodo dialektologinio vienetų vietos struktūroje ir darosi neaišku, ar jie vartojami klasifikacine, ar tik geografinė reikšmė¹².

Tam tikrą terminų painingą jau senokai yra kritikavęs Z. Zinkevičius. Jo manymu, be reikalo iš vartosenos stumiamas *šnektos* terminas, kuris turi būti vartojamas ne tik klasifikuojant tarmes, bet ir kalbant apie „atskiros nedidelės vietovės (vieno kaimo) dialektą, pvz.: *Palūšės šnektą*“¹³ (ne *tarmė*)“ (Zinkevičius 1973, 72–73). Tačiau iš to plaukia, kad terminas *šnektą* iš esmės gali turėti dvi reikšmes: a) klasifikacinę, b) geografinę¹⁴. Pirmoji – tai pasirinkti kalbiniai kriterijai, kuriais remiantis *šnektą* išskiriama ir nustatomas jos santykis su kitomis *šnektomis*. Geografinė termino reikšmė apima dar du skirtingus aspektus: a) visą *šnektos* plotą (kiekviena *šnektą* turi konkrečias geografines ribas, kurias galima kartografuoti žemėlapyje), b) vieną kurį konkretų *šnektos* punktą (miestelį, bažnytkaimį, kaimą). Čia atsiranda termino trilypumas, kuris tikrai nėra geras dalykas, nepaisant to, kad kalbant apie konkretaus punkto kalbą *šnektos* terminas gali pasirodyti patogus vartoti.

Hierarchinė aptariamų terminų eilė nustatyta ir patys terminai aiškiai eksplikuoti buvo tik „Lietuvių kalbos enciklopedijoje“: *tarmė*, *dialektas* – viena iš kalbos teritorinių atmainų; *patarmė* – vie-

¹² Plg. terminų įvairavimą straipsnių pavadinimuose: Garšva 1977; 2001; Urbanavičiūtė-Markevičienė 1994; Vidugiris 1992; 1996; 1997; 2004; Tumėnas 1987; Motiejūnienė 2002; Trumpa 2008; Jasiūnaitė 1990; Markevičius 2002; Atkočaitytė 1997; Kliukienė 1983; Pabrėža 1986. Turiu pripažinti, kad terminų įvairovės savo darbuose nesu išvengęs ir pats – V. K.

¹³ Retinta Z. Zinkevičiaus.

¹⁴ Plg.: „Die Wahl eines varietätendefinierenden Merkmals kann entweder sprachlich vorgenommen werden (Das räumliche Geltungsgebiet eines sprachlichen Merkmals M_1 (zusammen mit den Merkmalen $M_2, M_3, \dots$) definiert die Grenze des Dialektes D_1) oder aber räumlich (Diejenige sprachliche Varietät, die in Ort x (im Bezirk y , in der Region $z, \dots$) gesprochen wird, gilt als Dialekt von $x(y, z)$)“ (Bußmann, 2008, 131).

na iš tarmės smulkesnių teritorinių atmainų; *šnekta* – viena iš patarmės smulkesnių teritorinių atmainų; *pašnektė* – viena iš šnektos smulkesnių teritorinių atmainų (LKE 2008, 538–539; 395; 533). Tačiau čia pat „Lietuvių kalbos enciklopedija“ pripažįsta, kad tokios terminų hierarchijos ne visada paisoma, kad „ne visada laikomasi tokio jų laipsniško skyrimo – visos tos atmainos taip pat dažnai vadinamos tarmėmis“ (LKE, 2008, 538–539)¹⁵.

Jeigu norime, kad terminų sistema būtų tikrai darni ir nekeltų abejonių, dialektologijos darbuose tiesiog reikėtų laikytis „Lietuvių kalbos enciklopedijoje“ pateiktos terminų hierarchinės struktūros ir tinkamai vartoti terminus *tarmė*, *patarmė*, *šnekta*, *pašnektė*¹⁶. Atsižvelgiant į dialektologinių vienetų hierarchiją, juos galima eksplikuoti ir kiek kitaip nei „Lietuvių kalbos enciklopedijoje“¹⁷. Stambiausias dialektologinis vienetas yra *tarmė*, kuri nuo kitos tarmės (ar tarmių) skiriasi bent vienu aiškiu požymiu. Taigi viena tarmė turi požymį *A*, kita – požymį *B*, trečia – *C*. Smulkesni dialektologiniai vienetai yra *patarmės*. Jos taip pat turi požymius *A*, *B*, *C*, bet greta ir požymius *A₁*, *B₁*, *C₁*. Dar smulkesni dialektologiniai vienetai yra *šnektos*. Jos turi ne tik tarmei ir patarmei būdingus požymius [*A*, *B*, *C*] ir [*A₁*, *B₁*, *C₁*], bet ir savus požymius *a*, *b*, *c*, *d*, *e*... Reikalui esant galima dar skirti *pašnektes*, turinčias ne tik požymius [*A*, *B*, *C*] ir [*A₁*, *B₁*, *C₁*], [*a*, *b*, *c*, *d*, *e*...], bet ir specifinius požymius *α*, *β*, *γ*, *δ*, *κ*... Taigi: *tarmė* (*A*) → *patarmė* (*A*+*A₁*) → *šnekta* (*A*+*A₁*+*a*) → *pašnektė* (*A*+*A₁*+*a*+*α*)¹⁸. Vaizdumo dėlei santykius galima pavaizduoti lentelėje (žr. 12 pav.).

POŽYMIS	TARMĖ		PATARMĖ		ŠNEKTA		PAŠNEKTĖ	
	<i>X</i>	<i>Y</i>	<i>X₁</i>	<i>Y₁</i>	<i>x</i>	<i>y</i>	<i>x₁</i>	<i>y₁</i>
<i>A</i>	+		+		+		+	
<i>B</i>		+		+		+		+
<i>A₁</i>			+		+		+	
<i>B₁</i>				+		+		+
<i>a</i>					+		+	
<i>b</i>						+		+
<i>α</i>							+	
<i>β</i>								+

12 pav. Dialektologinių vienetų terminų ir požymių santykis

¹⁵ Eksplikacijose akcentuojama, kad tai *teritorinės* atmainos, todėl gali susidaryti įspūdis, kad *tarmės*, *patarmės* ir t. t. skiriamos pagal geografinį kriterijų. Tačiau toliau straipsniuose pateikiama ir skiriamųjų ypatybių pavyzdžių (žr. ten pat).

¹⁶ Pastarasis terminas lingvistinėje literatūroje vartojamas gana retai, plg. Garšva 2008; Aliūkaitė 2010: 43; Tamošiūnaitė 2011: 106.

¹⁷ Ši eksplikacija nepaneigia pateiktos „Lietuvių kalbos enciklopedijoje“, tik ją kiek praplečia.

¹⁸ Pavyzdžiui, AUKŠTAIČIAI (*A*; tarmė) [skiriamasis požymis – balsiai *ie*, *uo* kirčiuotoje pozicijoje] → RYTŲ AUKŠTAIČIAI (*A*+*A₁*; patarmė) [skiriamasis požymis – dvigarsių *un*, *um*, *in*, *im* distribucija] → rytų aukštaičiai vilniškiai (*A*+*A₁*+*a*; šnekta) [skiriamasis požymis – opozicijų *ie* : *é*, *uo* : *o* nekirčiuotoje pozicijoje neutralizacijos nebuvimas] → *pietryčių vilniškiai* (*A*+*A₁*+*a*+*α*; pašnektė) [skiriamasis požymis – fonologinė dviejų ilgumų sistema].

Taigi terminų sistema iš principo gali būti ne trinarė, bet keturnarė: *tarmė* yra hiperonimas, *patarmė* yra hiponimas *tarmės* atžvilgiu ir hiperonimas *šnektos* atžvilgiu, *šneкта*, savo ruožtu, hiponimas *patarmės* atžvilgiu ir hiperonimas *pašnektės* atžvilgiu. Konkretūs *patarmių*, *šnektų* ir *pašnektėčių* terminai yra ekvonimai. Visi šie terminai yra klasifikaciniai, nes jais įvardyti dialektologiniai vienetai atskiriami pagal atitinkamą kalbinę ypatybę (ar ypatybes), taip pat jie užima ir konkrečią teritoriją.

Greta šios struktūros gali egzistuoti neklasifikacinių terminų posistemis, kuris įvardija dialektologinius vienetus ne pagal kalbinę ypatybę, bet geografiniu principu. Tam nėra reikalo dubliuoti klasifikacinius terminus, bet galima įteisinti dialektologijos apyvartoje jau vartojamus terminus. Konkrečiai tiriamai vietai įvardyti, remiantis „Lietuvių kalbos atlaso“ tradicija, būtų patogu vartoti terminą *punktas*. Kalbant apie kelis *punktus* ar konkrečios šnektos atskirą dalį (ne visą šnektą) galima vartoti terminą *zona* (plg. Girdenis 2000, 206 tt; Girdenis, Murinienė 2001, 94 tt). Jeigu tiriamos kelios skirtingos šnektos (ar jų dalys, atskiri skirtingų šnektų punktai), tada tiriamam plotui įvardyti tiktų *arealo* terminas (plg. Kardelis 2009, 29–32). Hierarchiškai šie terminai rikiuotųsi taip: *punktas* – *ZONA* – *AREALAS*.

§ 9. Klasifikacijos kokybė priklauso ne tik nuo motyvuotai pasirinktų klasifikacinių kriterijų, bet ir nuo empirinės medžiagos. Klasifikacijos autoriai, siūlydami naująjį tarmių skirstymą ir stengdamiesi jį kaip galima labiau priartinti prie tarmių struktūros, tą puikiai suprato, plg.: „Ši uždavinį gerokai apsunkina du dalykai: pirma, dar nėra išėjęs „Lietuvių kalbos atlasas“ ir, antra, nuosekliai sinchroniniu aspektu mūsų tarmės dar beveik nėra tyrinėtos (Girdenis, Zinkevičius 2000, 46, 15 išnaša). Dabar jau galima konstatuoti, kad abudu klasifikacijos kūrimą sunkinę dalykai ištaisyti: yra išėjęs ir „Lietuvių kalbos atlasas“, ir naujoji „Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija“ (2004), ir sinchroniniai tarmių tyrimai (ypač fonologijos lygmeniu) gerokai pasistūmėję į priekį. Būtina minėti ir dvi Lietuvių kalbos instituto leidžiamas knygų serijas. Tai „Tarmių tekstynas“¹⁹, pradėtas leisti 2006 m., ir serija „Lietuvių kalbos tarmės mokyklai“, leidžiama nuo 2005 m. Didelę reikšmę turi jau ne kartą minėtas D. Mikulėnienės ir V. Meiliūnaitės sudarytas veikalas „XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas. Žemėlapiai ir jų komentarai“.

Todėl galima pažiūrėti, ar empiriniai duomenys ir jų interpretacija ką nors gali keisti, o gal ir yra pakeitusi lietuvių kalbos tarmių klasifikacijoje.

§ 10. Nagrinėjant šį klausimą reikia skirti tris temas: a) atskirų šnektų ribų klausimą, b) šnektų skiriamųjų ypatybių klausimą ir c) vidinę, smulkesnę atskirų šnektų klasifikaciją.

Šnektų ribos. Programiniame A. Girdenio ir Z. Zinkevičiaus straipsnyje apie šnektų ribas, o ypač tikslas ribas, specialiai nekalbama. Pateiktas tik žemėlapis, kur ribos parodytos didesnių mies-

---

¹⁹ Internetė žr.: <http://www.lki.lt/tarmiuarchyvas/pradinis.php?sutrumas=bnd>

tų tikslumu. Tai bendresnio pobūdžio žemėlapis, rodantis visą lietuvių kalbos patarmių padėtį, todėl autoriai ir nekėlė tikslo žymėti itin detalias ir tikslias patarmių ir šnektų ribas.

Ribų žymėjimo naujovių atsirado „Lietuvių kalbos tarmių chrestomatijoje“ (2004, 14–15), žemėlapiuose parodytos „galimos naujos pačių patarmių ribos, kurios, atskirų tyrėjų nuomone, būvusios netikslios ar per tam tikrą laiką yra pakitusios“. Čia nurodoma, kurių tyrėjų rekomendacijomis kurios ribos koreguotos (ten pat).

Bene daugiausiai diskusijų dialektologinėje literatūroje sukėlė ir ko gero nuosekliausiai plėtojama *rytų aukštaičių širvintiškių* (RAŠ) šnektos ribų ir skiriamųjų ypatybių tema. Diskusiją pradėjo Ž. Urbanavičiūtė-Markevičienė straipsniu „Dar kartą apie rytų aukštaičių tarmių ribas (1994, 85–87), į kurią atsiliepė Z. Zinkevičius straipsniu „Dėl rytų aukštaičių tarmės skirstymo“ (1997, 237–241). Ši diskusija vertinga ne tiek dėl fizinių šnektos ribų, kurias nesunku nustatyti paėmus tankų punktų tinklą, kiek dėl skiriamųjų šnektų ypatybių ir ypač jų santykio, kada skiriamos artimos fonologinės struktūros šnektos (šiuo atveju širvintiškiai ir panevėžiškiai). Širvintiškių šnektos ribų ir skiriamųjų ypatybių problemą Ž. Markevičienė (vėliau ir A. Markevičius) nuosekliai plėtojo toliau. Galutiniai rezultatai apibendrinti „Širvintiškių tekstuose“ (2009, 11–25). Kadangi širvintiškiai ribojasi ne tik su panevėžiškiais, bet yra apsupti dar penkių šnektų, buvo atidžiau pažvelgta ir į širvintiškių ribas su anykštėnais. Šio tyrimo rezultatas tas, kad Ž. Markevičienė patikslino ir anykštėnų šnektos ribą (žr. Markevičienė 2011, 305–313).

Paskutiniu metu daugiau dėmesio buvo skirta ir rytų aukštaičių vilniškių ribai. Atidžiau pažūrėjus į vilniškių šnektos ribą, ypač „sieną“ su kaimyniniais uteniškiais, paaiškėjo, kad ir vilniškių riba turi pasislinkti kiek į pietryčius (išsamiau žr. Kardelis 2013).

Toks nuolat vykstantis ribų tikslinimas, žinoma, neardo klasifikacijos, tik pagrįstai detalizuoja tarmių žemėlapi.

Šnektų skiriamosios ypatybės. Dėl jų didelių diskusijų nėra kilę, išskyrus du atvejus, susijusius su tais pačiais širvintiškiais ir vilniškiais.

A. Girdenio ir Z. Zinkevičiaus klasifikacijoje nurodoma, kad širvintiškių skiriamasis požymis yra galūnėje vartojami keturi trumpieji balsiai. Taip širvintiškiai atsiskiria nuo panevėžiškių, kurių plote trumpųjų balsių *a : u, e : i* opozicijos yra panaikintos (žr. Girdenis, Zinkevičius 2000, 51; LKTCH 2004, 161; Markevičienė et al 2009, 15). Ž. Markevičienė ir A. Markevičius nustatė, kad širvintiškių ir panevėžiškių žodžio galo trumpųjų balsių skirtumai nėra patikimas skiriamasis kriterijus. Jie siūlo vadovautis daug aiškesniu sisteminiu kriterijumi: „Tai senojo nekirčiuoto *ā* tarimas, t. y. žalininkavimas ir nežalininkavimas. Širvintiškiai yra žalininkai (*žalí te* ‘žolytė’), panevėžiškiai nežalininkai (pietiniai taria *žalí te*, šiauriniai – *žolí te*). Toks skirtumas būtų ryškus ir nedviprasmiškas,

o abiejų tarmių teritorija dėl to nepasikeistų“ (Markevičienė et al. 2009, 17; Markevičius 2003, 103).

Išsamesnė vilniškių šnektos empirinės medžiagos analizė leidžia teigti, kad juos, atsižvelgiant į vokalizmo ypatybes, reikia skirti į dvi dalis: *šiaurės rytų* ir *pietryčių vilniškius*. Šiaurės rytų vilniškių skiriamosios ypatybės yra: a) fonologinė trijų ilgumų balsių sistema; b) kiekybinė ir mišrioji kirčiuotos ir nekirčiuotos pozicijos kaita. Pietryčių vilniškių skiriamosios ypatybės yra: a) fonologinė dviejų ilgumų sistema; b) nebūdinga kokybinė ir mišrioji kirčiuotos ir nekirčiuotos pozicijos kaita (išsamiau žr. Kardelis 2009, 71–90). Tai svarbūs vokalizmo kiekybiniai ir kokybiniai skirtumai, todėl lietuvių kalbos tarmių klasifikacijoje vilniškius (kaip ir panevėžiškius) reikėtų skirti į dvi dalis. Šis skyrimas klasifikacijos neardo, tik patikslina ir – svarbiausia – objektyviau atspindi šnektos struktūrą.

Vidinė šnektų klasifikacija. Ji priklauso nuo dviejų kriterijų: a) empirinės medžiagos apimties ir jos analizės kokybės, b) nuo ištirtų šnektos punktų tankio. Kuo daugiau aprėpta atskirų, pavienių šnektos punktų, kuo gausesnė surinkta ir išanalizuota empirinė medžiaga, tuo daugiau galimybių sukurti patikimą vidinę šnektos klasifikaciją.

Kaip ir su šnektų ribomis, taip ir šioje srityje judama į priekį. Reikia tik atkreipti dėmesį, kad vidinės šnektų klasifikacijos tyrimas lietuvių dialektologijoje išsišakoja į dvi metodologines kryptis. Pirmąją kryptį, kurią galima vadinti struktūrine, pradėjo A. Girdenis. Programinis šios krypties straipsnis yra „Hierarchinė šiaurės žemaičių tarmės klasifikacija“ (1981, 42–51), tam tikras jo tęsinys – publikacija kartu su L. Muriniene „Kirčio atitraukimo į proklitiką savitumai rytinėje šiaurės žemaičių tarmėje“ (2001, 87–102). Struktūrines šią vidinę klasifikaciją vadinti leidžia pasirinktas klasifikacijos kriterijus. Minėtuose tyrimuose remiamasi matematinės statistikos metodais. Jie objektyviausius rezultatus duoda tada, kai „pradiniais tyrinėjimo duomenimis pasirenkamos ištisos kiekybinių charakteristikų sistemos, o ne atskiri požymiai“ (Girdenis 2000, 207). Tokiomis sistemėmis charakteristikomis A. Girdenis pasirinko santykinę fonemų dažnumą (ten pat). Remdamasis jo analize ir pritaikęs vidurkių metodą, jis gavo loginį šiaurės žemaičių tarmės klasifikacijos modelį (ten pat, 213–214).

Antroji kryptis, kurią galima vadinti distribucine, reprezentuojama ne tik mokslinėje dialektologinėje literatūroje (monografijose ir atskirose publikacijose), bet ir mokomuosiuose leidiniuose. Daugiausiai informacijos apie vidinį šnektų klasifikavimą galima rasti „Tarmių tekstyno“ serijoje, šnektų tekstų rinkiniuose ir serijoje „Lietuvių kalbos tarmės mokyklai“ ir „Lietuvių kalbos tarmių chrestomatijoje“, atskiruose straipsniuose²⁰. Smulčiau skirstant šnektas čia nesiremiama struktūri-

²⁰ Plg. kai kuriuos leidinius: Atkočaitytė 2002, 9–11; Bacevičiūtė 2006, 9–14; Bacevičiūtė 2006a, 11–15; Bacevičiūtė et al. 2005; Bukantis et al. 2006, 26–27; Kazlauskaitė 2005, 8–23; Kazlauskaitė et al. 2007; Leskauskaitė 2004, 9–11; Leskauskaitė 2004, 26–27; Markevičienė 1999, 12–34; Murinienė 2007, 11–13; Švambarytė et al. 2001, 12–32).

niais metodais. Šiuo atveju kaip klasifikacinis kriterijus pasirenkami ryškesni atskiri požymiai²¹. Pavyzdžiui, anykštėnai į šiaurinius ir pietinius skiriami pagal nekirčiuotų ilgųjų balsių tarimą (Markevičienė 2011, 310), vakarų aukštaičiai kauniškiai į atskiras zonas – pagal prozodinius požymius, žodžio galo vokalizmą (Bacevičiūtė et al 2005), vakarų aukštaičiai kauniškiai skirstomi pagal prozodinius požymius, žodžio galo vokalizmą, nekirčiuotą vokalizmą (Kazlauskaitė et al 2007). Pietų aukštaičiai į atskiras zonas²² skiriami pagal atskiras vokalizmo ir konsonantizmo ypatybes (Leskauskaitė 2006; 2009; Markevičienė 1999, 27–28, 225–226).

Nors ir nebūdami struktūriniai, šių dialektologinių tyrimų rezultatai papildo bendrąją klasifikaciją ir kur kas išsamiau parodo atskirų šnektų sinchroninę būklę.

§ 11. Apibendrinti galima gana trumpai. Net ir ne itin išsami dabartinės lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos analizė parodė, kad nėra būtino reikalo kaip nors keisti jos pamatinio modelio. Žinoma, ši klasifikacija iš dalies jau yra istorinė, nes paremta XX a. 7-ojo dešimtmečio sinchronine tarmių būkle. Kita vertus, leisdami „Lietuvių kalbos tarmių chrestomatiją“ jos autoriai nematė būtino reikalo klasifikaciją naujinti. Tai rodo, kad ji atitinka tą mokslo (ir mokymo) lygį, kurį, A. Girdenio ir Z. Zinkevičiaus žodžiais tariant, yra pasiekusi šių dienų dialektologija.

Apžvelgus klasifikaciją išryškėjo šiaip jau ne naujas dalykas, kuris priklauso ne tiek nuo klasifikacijos, kiek nuo ją vartojančių lingvistų. Tai terminų vartojimo klausimas. Programiniame straipsnyje jo autoriai, regis, per mažai dėmesio kreipė į terminų *tarmė*, *patarmė*, *šnektą* tikslią eksplikaciją, todėl lietuvių dialektologijos terminijoje įsivyravo šių terminų daugiaprasmiškumas. Vargu ar jo pavyks išvengti, nes tradicija jau sena, tačiau bent mokomiesiems tikslams galima siūlyti hierarchišką terminų struktūrą, išlaikant, žinoma, pamatinius A. Girdenio ir Z. Zinkevičiaus pasiūlytus terminus. Išsami terminų struktūra atrodytų taip, kaip pavaizduota 13 paveiksle (žr. priedą).

Jeigu būtų specialiai kuriama išsamioji (vidinė atskirų šnektų) klasifikacija, vadovautis reikėtų, žinoma, struktūriniais metodais ir praktikoje pasitvirtinusių fonemų dažnumo metodu.

Literatūra

---

²¹ Visiškai suprantama, kad tokį pasirinkimą, ypač mokomuosiuose leidiniuose, lėmė leidinių specifika ir adresatas.

²² Jos tradiciškai vadinamos „šnektomis“.

- Aliūkaitė Daiva 2008, Tarmiškai kalbančio žmogaus stereotipai: apriorinės eilinių kalbos bendruomenės narių nuostatos, *Respectus Philologicus* 14 (19), 23–45.
- Aliūkaitė Daiva 2009, Perceptyviniai dialektų tyrimai: mentalinis žemėlapis, *Respectus Philologicus* 15 (20), 164–179.
- Aliūkaitė Daiva 2010, *Naujasis dialektas*: galimas tarminio kalbėjimo vertinimo scenarijus, *Respectus Philologicus* Nr. 18 (23), 41–57.
- Aliūkaitė Daiva, Meiliūnaitė Violeta, Mikulėnienė Danguolė 2014, Tyrimo tikslas ir uždaviniai. Aktualumas ir naujumas. Metodologinių tyrimų principų šaltiniai, in Mikulėnienė Danguolė, Meiliūnaitė Violeta (sud.), Mikulėnienė Danguolė (red.), *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolinguistinis ir sociolinguistinis tyrimas. Žemėlapiai ir jų komentarai*, Vilnius: Briedis, 25–28.
- Aliūkaitė Daiva, Merkytė Erika 2009, Sociolinguistinis tarminių kodų taisyklingumo tyrimas, *Kalbos kultūra* 82, 259–274.
- Aliūkaitė Daiva, Mikulėnienė Danguolė 2014, Geolinguistika: ideologija, teorija ir metodai. Pagrindinės sąvokos, in Mikulėnienė Danguolė, Meiliūnaitė Violeta (sud.), Mikulėnienė Danguolė (red.), *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolinguistinis ir sociolinguistinis tyrimas. Žemėlapiai ir jų komentarai*, Vilnius: Briedis, 29–47.
- Arkadiev Peter, Holvoet Axel, Wiemer Björn 2015, Introduction Baltic Linguistics: State of the Art, http://www.academia.edu/5617002/Baltic_linguistics_State_of_the_art
- Atkočaitytė Daiva 1997, Dėl *i* ir *u* atvirumo pietų žemaičių raseiniškių tarmėje, *Kalbotyra* 46 (1), 6–9.
- Atkočaitytė Daiva 2002, *Pietų žemaičių raseiniškių prozodija ir vokalizmas (Opera linguistica Lithuanica 2)*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Аванесов Рубен Иванович, Орлова Варвара Георгиевна (ред.) 1965, *Русская диалектология*, М.: Наука.
- Babickienė Zofija, Jasiūnaitė Birutė 1999, *Lietuvių dialektologijos skaitiniai I*, Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Babickienė Zofija, Jasiūnaitė Birutė, Pečeliūnaitė Angelė, Bagužytė Rūta 2007, *Centrinė šiaurės žemaičių kretingiškių tarmė: Tarmės tekstai su komentarais ir žodynėliu*, Vilnius: Baltos lankos.
- Bacevičiūtė Rima 2004, *Šakių šnektos prozodija ir vokalizmas (Opera linguistica Lithuanica 6)*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Bacevičiūtė Rima 2006, Dėl Lietuvių kalbos tarmių chrestomatijos recenzijos, *Acta Linguistica Lithuanica* 54, 107–118.
- Bacevičiūtė Rima 2006a, *Šakių šnektos tekstai (+ CD)*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

- Bacevičiūtė Rima, Mikulėnienė Danguolė, Salienė Vilija 2005, *Vakarų aukštaičiai kauniškiai ir Klaipėdos krašto aukštaičiai. Lietuvių tarmės mokyklai* (+ CD), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Bacevičiūtė Rima, Sakalauskienė Vilija 2008, *Griškabūdžio apylinkių tekstai. Tarmių tekstynas* (+ CD), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Balčiūnienė Asta, Varnauskaitė Kristina, Leskauskaitė Asta, Trumpa Edmundas 2010, *Rytų aukštaičiai kupiškėnai. Lietuvių tarmės mokyklai* (+ CD), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Bukantis Jonas, Leskauskaitė Asta, Salienė Vilija 2006, *Vakarų žemaičiai. Lietuvių tarmės mokyklai* (+ CD), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Bußmann Hadumod (Hrsg.) 2008, *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Vierte, aktualisierte und bibliographisch ergänzte Auflage, Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.
- Čekmonas Valerijus, Grumadienė Laima 1993, Kalbų paplitimas rytų Lietuvoje, in Garšva Kazimieras, Grumadienė Laima (sud.), *Lietuvos rytai*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
- Garšva Kazimieras (red.) 1982, *Joniškėlio apylinkių šnektos tekstai*, Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Garšva Kazimieras 1977, Akcentuacijos ir vokalizmo sąryšis šiaurės vakarų panevėžiškių tarmėje, *Lietuvių kalbotyros klausimai* 17, 76–88.
- Garšva Kazimieras 2001, Mažosios Lietuvos tarmės ir jų fonetika, *Tiltai*. Nr. 3, 15–20.
- Garšva Kazimieras 2008, Bajorų pašnektė ir Aknystos, Garšvinės, Subačiaus lietuvių šnektos, in Danguolė Mikulėnienė (vyr. red.), Saulius Ambrazas, Lidija Leikuma, Юрий Откупщиков, Daniel Petit, Anna Stafecka, *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos 2*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Geržotaitė Laura 2014, Lietuvių tarmių klasifikacijos: gretinamoji analizė, in Mikulėnienė Danguolė, Meiliūnaitė Violeta (sud.), Mikulėnienė Danguolė (red.), *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas. Žemėlapiai ir jų komentarai*, Vilnius: Briedis, 108–111.
- Girdenis Aleksas (rec.) 1996, Jonikas Petras (red.), *Salys A. Raštai 4: Lietuvių kalbos tarmės*, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, *Baltistica* 31 (1), 101–114.
- Girdenis Aleksas (red.) 1977, *Šutų šnektos tekstai: rytų aukštaičių-vilniškių tarmė*, Vilnius: Lietuvos TSR Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijos, Leidybinė redakcinė taryba.
- Girdenis Aleksas (red.) 1978, *Luokės šnektos tekstai*, Vilnius: Lietuvos TSR Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijos, Leidybinė redakcinė taryba.
- Girdenis Aleksas 1981, Hierarchinė šiaurės žemaičių tarmės klasifikacija, *Baltistica* 17 (1), 42–51.
- Girdenis Aleksas 1996a, *Taip šneka tirkšliškiai: Šiaurės žemaičių telšiškių tarmės tekstai su komentarais*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Girdenis Aleksas 2000, *Kalbotyros darbai*, t. 1, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

- Girdenis Aleksas 2008, *Žemaičių dzūkai: tekstai su komentarais*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- Girdenis Aleksas, Murinienė Lina 2001, Kirčio atitraukimo į proklitiką savitumai rytinėje šiaurės žemaičių tarmėje, *Baltistica* 36 (1), 87–102.
- Girdenis Aleksas, Zinkevičius Zigmąs 1966, Dėl lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos, *Kalbotyra* 14, 139–147.
- Girdenis Aleksas, Zinkevičius Zigmąs 2000, Dėl lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos, in Girdenis Aleksas, *Kalbotyros darbai I*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 44–55.
- Girdenis Aleksas, Zinkevičius Zigmąs 2002, Dėl lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos, in Zinkevičius Zigmąs, *Rinktiniai straipsniai I*, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 354–364.
- Grinaveckienė Elena 1994, *Lietuvių tarmių tekstai I. Balatna (Varanavas)*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Grinaveckienė Elena, Jonaitytė Aldona, Morkūnas Kazys, Vanagienė Birutė, Vidugiris Aloyzas (sud.), Grinaveckienė Elena, Morkūnas Kazys (red.) 1970, *Lietuvių kalbos tarmės: chrestomatija*, Vilnius: Lietuvių kalbos ir literatūros institutas.
- Grinaveckis Vladas 1984, *Pietų žemaičių tekstai 1: Raseiniškiai*, Vilnius: VPI.
- Grinaveckis Vladas 1986, *Pietų žemaičių tekstai 2: Varniškiei*, Vilnius: VPI.
- Grinaveckis Vladas 1987, *Pietų žemaičių tekstai: Šiauduva*, Vilnius: VPI.
- Jaroslaviėnė Jurgita, Tuomienė Nijolė 2013, *Lazūnų šnektos tekstai. Tarmių tekstynas (+ CD)*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Jasiūnaitė Birutė 1990, Tembrinė koreliacija uteniškių ir pietinių kringiškių tarmėse, *Baltistica* 27 (2), 68–76.
- Judeikienė Adelė 2006, *Švėkšnos šnektos tekstai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Judeikienė Adelė 2011, *Taip šneka lietuvininkai Saugose*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Juszka Jonas 1861, *Kalbos lėtuviszko lėžuvo ir lėtuviszkas statraszimas arba ortograpija*, Peterburge: Spaustuvėje Mokslu Akademijos.
- Kardelis V. 2006, *Mielagėnų apylinkių tekstai. Tarmių tekstynas (+ CD)*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Kardelis V., Kardelytė-Grinevičienė D. 2010, *Rytų aukštaičiai vilniškiai. Lietuvių tarmės mokyklai (+ CD)*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Kardelis Vytautas 2009, *Šiaurės rytų aukštaičiai vilniškiai: ribos ir diferenciacija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Kardelis Vytautas 2010, *Dūkšto apylinkių tekstai. Tarmių tekstynas (+ CD)*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

- Kazlauskaitė Rūta 2005, *Šiauliškių patarmės pietinių šnektų tekstai ir komentarai*, Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
- Kazlauskaitė Rūta, Lapinskienė Lionė, Bacevičiūtė Rima 2007, *Vakarų aukštaičiai šiauliškiai. Lietuvių tarmės mokyklai* (+ CD), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Kleinas Danielius, *Grammatica Litvanica* 1653, in Šinkūnas Mindaugas, Zinkevičius Vytautas (sud.) 2010, <http://www.lki.lt/seniejirastai/db>
- Kliukienė Regina 1983, Atviroji sandūra ir jos fonetinė realizacija šiaurės žemaičių tarmėje, *Kalbotyra* 34 (1), 50–60.
- Kuršaitis Frydrichas, *Lietuvių kalbos gramatika 1876*, Kabašinskaitė Birutė (reng.), Tekorius Alfonsas (vertimas iš vok. k.), Venckutė Regina (red.), 2013, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Leskauskaitė Asta 2006, *Kučiūnų krašto šnektos tekstai* (+ CD), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Leskauskaitė Asta 2004, *Pietų aukštaičių vokalizmo ir prozodijos bruožai (Opera linguistica Lithuanica 4)*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Leskauskaitė Asta 2006, *Kučiūnų krašto šnektos tekstai* (+ CD), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Leskauskaitė Asta 2009, *Marcinkonių šnektos tekstai* (+ CD), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Leskauskaitė Asta 2014, Lietuvių tarmių skirstymas. Skiriamieji požymiai, in Mikulėnienė Danguolė, Meiliūnaitė Violeta (sud.), Mikulėnienė Danguolė (red.), *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolinguistinis ir sociolinguistinis tyrimas. Žemėlapiai ir jų komentarai*, Vilnius: Briedis, 105–107.
- Lietuvių kalbos atlasas 1. Leksika* 1977, Vilnius: Mokslas.
- Lietuvių kalbos atlasas 2. Fonetika* 1982, Vilnius: Mokslas.
- Lietuvių kalbos atlasas 3. Morfologija* 1991, Vilnius: Mokslas.
- Lietuvių kalbos enciklopedija* 2008, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- LKTCH – Bacevičiūtė Rima, Ivanauskienė Audra, Leskauskaitė Asta, Trumpa Edmundas (sud.), Grumadienė Laima (mokslinė red.) 2004, *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija* (+ CD), Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Löffler Heinrich 1990, *Probleme der Dialektologie*, Darmstadt, 3. Aufl.
- Löffler Heinrich 2003, *Dialektologie. Eine Einführung*, Tübingen: Narr.
- Macha Jürgen 2005, Entwicklungen und Perspektiven in der Dialektologie des Deutschen: Einige Schlaglichter, *Linguistik online*, Bd. 24, Nr. 3, <https://bop.unibe.ch/linguistik-online/article/view/635/1098>
- Markevičienė Žaneta 1999, *Aukštaičių tarmių tekstai I*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Markevičienė Žaneta 2001, *Aukštaičių tarmių tekstai II*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Markevičienė Žaneta 2011, Anykštėnų patarmės diferenciacija, *Lituanistica* Nr. 3, 305–313.

- Markevičienė Žaneta, Markevičius Aurimas (sud.) 2005, *Aukštaičių tarmių tekstai* (4 CD), Vilnius: VŠĮ Tautinių bendrijų namai.
- Markevičienė Žaneta, Markevičius Aurimas, Salienė Vilija, Markevičius Aurimas 2013, *Rytų aukštaičiai anykštėnai. Lietuvių tarmės mokyklai* (+ CD), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Markevičienė Žaneta, Markevičius Valdimantas, Markevičius Aurimas 2009, *Širvintiškių tekstai. Tarmių tekstynas* (+ CD), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Markevičius Aurimas 2002, Kelios rytų aukštaičių širvintiškių ir pietų panevėžiškių tarmių vokalizmo ypatybės, *Baltistica* 37 (1), 101–105.
- Markevičius Aurimas 2009, *Šiaurinių širvintiškių daiktavardžio linksniavimas ir jos istorija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Mattheier Klaus J., Wiesinger Peter (Hrsg.) 1994, *Dialektologie des Deutschen. Forschungsstand und Entwicklungstendenzen*, Tübingen: Niemeyer.
- Meiliūnaitė Violeta 2009, *Pietų panevėžiškių vokalizmas ir jo raidos bruožai*, Humanitarinių mokslų daktaro disertacija, LKI/VDU.
- Meiliūnaitė Violeta, Marcišauskaitė Vida 2014, *Rytų aukštaičiai panevėžiškiai. Lietuvių tarmės mokyklai* (+ CD), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Michel Andreas 2011, *Einführung in die italienische Sprachwissenschaft*, Walter de Gruyter: Berlin, New York.
- Mikulėnienė Danguolė 2010, Lietuvių kalbos plotas tarmių požiūriu senosiose gramatikose: nuo Kleino iki Kuršaičio, in Blažienė Grasilda, Grigaravičiūtė Sandra, Ragauskas Aivas (sud.), *Florilegium Lithuanum*, Vilnius: VPU leidykla, 186–193.
- Mikulėnienė Danguolė 2014, Geolingvistikos raida Lietuvoje, in Mikulėnienė Danguolė, Meiliūnaitė Violeta (sud.), Mikulėnienė Danguolė (red.), *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas. Žemėlapiai ir jų komentarai*, Vilnius: Briedis, 81–104.
- Mikulėnienė Danguolė, Meiliūnaitė Violeta (sud.), Mikulėnienė Danguolė (red.), *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas. Žemėlapiai ir jų komentarai*, Vilnius: Briedis.
- Mikulėnienė Danguolė, Morkūnas Kazys 1997, *Dieveniškių šnektos tekstai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų institutas.
- Mikulėnienė Danguolė, Trumpa Edmundas 2008, Naujas žvilgsnis į Kazimiero Jauniaus tarmių klasifikaciją, *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos*, 128–146.
- Morkūnas Kazys 1980, *Pažintis su lietuvių kalbos tarmėmis*, Vilnius: Mokslas.
- Motiejūnienė Marija 2002, Peleos tarmės daiktavardžių daryba, in Vėlius Norbertas (red.), *Lydos krašto lietuviai*, Kaunas: Poligrafija ir informatika, 576–589.

- Murinienė Lina 2007, *Rytinių šiaurės žemaičių fonologija: vokalizmas ir prozodija*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Pabrėža Juozas 1986, Diachroninės pastabos apie kirčio atitraukimą šiaurės žemaičių tarmėje, *Baltistica* 22 (2), 145–150.
- Pabrėža Juozas, Marcišauskaitė Vida, Leskauskaitė Asta 2013, *Šiaurės žemaičiai telšiškiai. Lietuvių tarmės mokyklai* (+ CD), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Palionis Jonas 2014, Keletas pastabų apie lietuvių tarmes ir jos skirtus metus, *Literatūra ir menas*, 2014-06-13 Nr. 3478, <http://literaturairmenas.lt/2014-06-13-nr-3478/1829-publicistika/2877-jonas-palionis-keletas-pastabu-apie-lietuviu-tarmes-ir-joms-skirtus-metus>
- Petrauskas Jonas, Vidugiris Aloyzas 1987, *Lazūnų tarmės tekstai*, Vilnius: Lietuvių kalbos ir literatūros institutas.
- Ramonienė Meilutė (red.) 2010, *Miestai ir kalbos*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Ramonienė Meilutė (sud.) 2013, *Miestai ir kalbos II, Sociolinguistinis Lietuvos žemėlapis*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Ramonienė Meilutė 2006, Nuostatos dėl bendrinės kalbos ir tarmės: Joniškėlio atvejis, *Kalbos kultūra* 79, 137–147.
- Rinkauskienė Regina 2013, *Dusetų apylinkių tekstai. Tarmių tekstynas* (+ CD), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Rinkauskienė Regina, Bacevičiūtė Rima, Saliene Vilija, Trumpa Edmundas 2010, *Rytų aukštaičiai uteniškiai. Lietuvių tarmės mokyklai* (+ CD), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Sabaliauskas Algirdas 1979, *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija iki 1940 m.*, Vilnius: Mokslas.
- Sabaliauskas Algirdas 1982, *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija 1940–1980 m.*, Vilnius: Mokslas.
- Sabaliauskas Algirdas 2012, *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija 1980–2010 m.*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Sakalauskienė Vilija 2013, *Jurbarko apylinkių tekstai. Tarmių tekstynas* (+ CD), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Salys Antanas 1933, Kelios pastabos tarmių istorijai. *Archivum Philologicum* 4, 21–34.
- Salys Antanas 1935, *Lietuvių kalbos tarmės. Rankraščio teisėmis*, Kaunas: Išleido J. Labokas.
- Salys Antanas 1992, Lietuvių kalbos tarmės, *Raštai* 4, Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija.
- Sapūnas Kristupas, Šulcas Teofilis, *Compedium Grammaticae Lithvanicae* 1673, in Šinkūnas Mindaugas, Zinkevičius Vytautas (sud.) 2010, <http://www.lki.lt/seniejirastai/db>
- Schleicher August 1856, *Litauische Grammatik*, Prag: J. G. Calve'sche Verlagsbuchhandlung.

- Švambarytė Janina (red.), Bartkutė Nerija, Dumčiūtė Rasa, Kazlauskaitė Lina, Kaikarytė Aušra (sud.) 2005, *Joniškio šnektų pratimai ir tekstai*, Šiauliai: Šiaulių universiteto Dialektologijos centras „Dipolis“.
- Tamošiūnaitė Aurelija 2011, Укишкасис календорюс 1902 метамс ир Пасака апе жувиника ир жувеле: rengėjo problema, *Archivum Lithuanicum* 13, 85–112.
- Trumpa Edmundas 2008, *Pelesos šnektos balsinės fonemos ir jų variantai (Opera linguistica Lithuanica 10)*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Tumėnas Stasys 1987, Dėl prielinksninių konstrukcijų išplitimo šiaurinėse aukštaičių tarmėse, *Lietuvių kalbotyros klausimai* 26, 171–176.
- Tuomienė Nijolė 2008, *Ramaškonių šnektos tekstai (+ CD)*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Tuomienė Nijolė 2010, *Ramaškonių šnektos daiktavardis: sociolingvistinis tyrimas (Opera linguistica Lithuanica 13)*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Urbanavičienė Jolita 2010, *Soirkų šnektos fonologinė sistema: vokalizmas ir prozodija (Opera linguistica Lithuanica 12)*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Urbanavičienė Jolita 2011, Adutiškio–Kamojų arealas: kalbinė tapatybė lietuvių ir baltarusių parybyje, *Kalbotyra* 63 (3), 95–114.
- Urbanavičiūtė-Markevičienė Žaneta 1994, Dar kartą apie rytų aukštaičių tarmių ribas, *Kalbotyra* 43 (1), 85–87.
- Urbanavičiūtė-Markevičienė Žaneta, Grinaveckis Vladas 1992, *Lietuvių tarmės II. Fonetika. Morfologija. Vakarų, pietų aukštaičių ir rytų aukštaičių vilniškių tekstai*, Vilnius: VPU.
- Urbanavičiūtė-Markevičienė Žaneta, Grinaveckis Vladas 1993, *Lietuvių tarmės. III. Fonetika. Morfologija. Rytų aukštaičių ir vakarų žemaičių tekstai*, Vilnius: VPU.
- Vaišnienė Daiva, Bakšienė Rima 2014, *Klaipėdos krašto aukštaičiai: tekstai ir kontekstai (+CD)*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Vidugiris Aloyzas 2004, *Zietelos lietuvių šnektą*, Vilnius: Presvika.
- Vidugiris Aloyzas 1978, Zietelos tarmės prieveiksmis, *Lietuvių kalbotyros klausimai* 18, 159–169.
- Vidugiris Aloyzas 1992, Iš Lietuvos pietrytinių šnektų likimo (iki 1945 m.), in Milius Vacys (red.), *Rytų Lietuva. Istorija, kultūra, kalba*, Vilnius: Mokslas, 223–231.
- Vidugiris Aloyzas 1996, Kai kurie vakarų baltų kalbos reiškiniai pietinėse lietuvių tarmėse, *Baltistica* 31 (1), 31–38.
- Vidugiris Aloyzas, Mikulėnienė Danguolė 2005, *Zietelos šnektos tekstai I d. (+ CD)*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Vidugiris Aloyzas, Mikulėnienė Danguolė 2010, *Zietelos šnektos tekstai II d. (+ CD)*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Vitkauskas Vytautas (rec.) 2005, Lietuvių kalbos chrestomatija, *Acta Linguistica Lithuanica* 52, 170–173.

Vitkauskas Vytautas 2007, Tarmių žodynai turi svarbių klausimų, *Gimtoji kalba* Nr. 4, 32.

Wiesinger Peter, Besch Werner 1983, Die Einteilung der deutschen Dialekte, in *Dialektologie. Ein Handbuch zur deutschen und allgemeinen Dialektforschung*, Berlin, New York.

Захарова Капитолина Федоровна, Орлова Варвара Георгиевна 2004, *Диалектное членение русского языка*, 2-е изд., М.: Едиториал УРСС, 166–167.

Zinkevičius Zigmąs 1966, *Lietuvių dialektologija: lyginamoji tarmių fonetika ir morfologija*, Vilnius: Mintis.

Zinkevičius Zigmąs 1969, Apie lietuvių kalbos tarmių skirstymą, *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, A serija, t. 3(31)*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 137–151.

Zinkevičius Zigmąs 1973, Tarmė ir šnekta, *Kalbos kultūra* 25, 72–73.

Zinkevičius Zigmąs 1978, *Lietuvių kalbos dialektologija*, Vilnius: Mokslo.

Zinkevičius Zigmąs 1994, *Lietuvių kalbos dialektologija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Zinkevičius Zigmąs 2002, *Rinktiniai straipsniai I*, Vilnius: Katalikų akademija.

Zinkevičius Zigmąs 2004, *Rinktiniai straipsniai IV*, Vilnius: Katalikų akademija.

Zinkevičius Zigmąs 2006, *Lietuvių tarmių kilmė*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Interneto šaltiniai

<http://alkas.lt/2012/03/29/2013-tarmiu-metais-kalbesime-penkiolika-patarmiu-ir-simtu-snektu/>
<http://projektai.vu.lt/miestaiirkalbos/>
<http://taikomojikalbotyra.lt/lt/>
<http://tarmes.lt/>
<http://www.kalbuzemelapis.flf.vu.lt/>
<http://www.lki.lt/tarmiuarchyvas/pradinis.php?sutrump=bnd>
<http://www.respublika.lt/lt/naujienos/lietuva/kitos-lietuvos-zinios/salis-maza-o-dzukas-su-zema-iciu-nesusikalba/>
<http://www2.hu-berlin.de/vivaldi/>

Vytautas Kardelis
Emilija Stakutytė
Lietuvių kalbos katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto 5, 01513 Vilnius, Lietuva
E. p.: vytautas.kardelis@flf.vu.lt

Gauta 2015 m. sausio 22 d.
Priimta 2015 m. vasario 19 d.

PRIEDAS.

KALBA	LIETUVIŲ KALBA																
TARMĖ	AUKŠTAIČIAI												ŽEMAIČIAI				
PATARMĖ	VAKARŲ			RYTŲ									PIETŲ	VAKARŲ	PIETŲ	ŠIAURĖS	
ŠNEKTA	VAK	VAŠ		RAV	RAU	RAA	RAK	RAP	RAŠ	-	-	PŽR	PŽV	ŠŽT	ŠŽK		
PAŠNEKTĖ	-	PŠ	ŠŠ	ŠVR	PV	-	ŠA	PA	-	PP	ŠP	-	-	-	-	-	

13 pav. Dialektologinių terminų struktūra

Sutrumpinimų reikšmės:

Šnektos: VAK – vakarų aukštaičiai kauniškiai, VAŠ – vakarų aukštaičiai šiauliškiai, RAV – rytų aukštaičiai uteniškiai, RAU – rytų aukštaičiai uteniškiai, RAA – rytų aukštaičiai anykštėnai, RAK – rytų aukštaičiai kupiškėnai, RAP – rytų aukštaičiai panevėžiškiai, RAŠ – rytų aukštaičiai širvintiškiai, PŽR – pietų žemaičiai

raseiniškiai, PŽV – pietų žemaičiai varniškiai, ŠŽT – šiaurės žemaičiai telšiškiai, ŠŽK – šiaurės žemaičiai kretingiškiei.

PŠ – pietiniai vakarų aukštaičiai šiauliškiai, ŠŠ – šiauriniai vakarų aukštaičiai šiauliškiai (pagal Kazlauskaitė et al 2007).

Galbūt galima būtų skirti ir dvi pietų aukštaičių šnektas, pavyzdžiui, varėniškių ir lazdijiškių (pagal Leskauskaitė 2004, 56–58; 2006, 34; Markevičienė 1999, 27–28, 225–226).

Pašnektės: ŠRV – šiaurės rytų aukštaičiai vilniškiai, PV – pietryčių aukštaičiai vilniškiai (pagal Kardelis 2009, 71–90);

ŠA – šiauriniai rytų aukštaičiai anykštėnai, PA – pietiniai rytų aukštaičiai anykštėnai (pagal Markevičienė 2011, 310–312);

PP – pietiniai rytų aukštaičiai panevėžiškiai, ŠP – šiauriniai rytų aukštaičiai panevėžiškiai (pagal LKTCH 2004, 175–176).

Minuso ženklas (-) reiškia, kad dialektologinis vienetas smulkiau neklasifikuojamas.